

بررسی تطبیقی مفهوم «حریم» در خانه‌های کشورهای اسلامی حوزه خاورمیانه (مطالعه موردی: خانه‌های اصفهان، صنعاء، دمشق)

سمیه امیدواری

استادیار گروه معماری دانشگاه علم و هنر، یزد، ایران (نویسنده‌ی مسئول).

مهدی حمزه نژاد

استادیار گروه معماری دانشگاه علم و صنعت، تهران، ایران.

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۱۱/۱۱ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۱۲/۰۹

چکیده:

جدا شدن حریم اهل خانواده از غیر و همچنین مهمان و تفکیک این دو عرصه از زندگی در عمده خانه‌های اسلامی واجد اهمیت بسیار می‌باشد و ظهور و تجلیات آن در معماری بسته به بسترهای اقلیمی، جغرافیایی، فرهنگی متفاوت بوده است. بررسی الگوهای حریم‌گذاری در خانه‌های کشورهای مختلف اسلامی به خوبی این تنوع را نشان می‌دهد. این تحقیق با همین هدف سه الگوی خانه در سه شهر با قدمت و اصالت اسلامی را مورد بررسی قرار می‌دهد. روش پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی و هدف، مطالعه مفهوم حریم و تحلیل نحوه ظهور تجلیات آن در این سه الگو می‌باشد. این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این سوال است که چگونه مفاهیمی مانند «حریم» متأثر از بوم و فرهنگ، تجلیات متفاوتی پیدا می‌کند؟ لذا با انتخاب خانه از سه شهر اسلامی اصفهان، دمشق، و صنعاء، و مطالعه الگوی رفتاری و گونه-شناسی خانه‌ها در این سه شهر به بررسی مفهوم حریم در آنها پرداخته شده است. بارزترین جلوه‌های حریم در این خانه‌ها، تفکیک عرصه‌های خصوصی و عمومی بوده است. در خانه‌های اصفهان به دلیل گسترده شدن خانه در سطح، تفکیک حریم مهمان از اهل خانه از طریق تفکیک حیاط‌ها، و از سویی تفکیک فضاها در جبهه‌های مختلف یک حیاط بوده است. در خانه‌های دمشق به دلیل شرایط خاص اقلیمی و گسترده شدن فضاها در طبقه اول جهت دریافت باد مطلوب، تفکیک حریم در عمده خانه‌ها از طریق تفکیک در طبقات مختلف حیاط خانه امکان پذیر بوده است. در خانه‌های صنعاء به دلیل شرایط خاص جغرافیایی منطقه و وجود زمین سنگلاخی و از سویی شرایط خاص امنیتی منطقه، تفکیک حریم از طریق توزیع فضاها در طبقات مختلف خانه بوده است. این مقاله بر اساس فرضیه پژوهش مبنی بر وجود ارتباط میان نحوه ظهور حریم در خانه‌های اسلامی و جایگاه «بوم-طبیعت و انسان» که شامل بسترهای مختلف اقلیمی، جغرافیایی، و فرهنگی می‌باشد؛ ضمن آزمون فرضیه پژوهش نشان می‌دهد بوم منطقه نقش بسیار مهمی در ظهور تجلیات مختلف حریم‌ها داشته است و میزان این حریم‌خواهی نیز در مناطق مورد مطالعه تفاوت بوده است.

واژه‌های کلیدی: حریم، خانه‌های اسلامی، اصفهان، دمشق، صنعاء.

مقدمه

در قرآن کریم برای واژه خانه معادل‌های بیت، دار، مسکن، منزل، و... به کار رفته است. پرکاربردترین واژه برای خانه بیت است. از ریشه بیت به معناهای مختلف ۷۳ بار در قرآن کریم استفاده شده است. حدوداً ۴۰ بار در معنای خانه‌های معمولی و آنچه نزد عوام به عنوان خانه شناخته شده است به کار می‌رود. در کنار واژه خانه، کلمه مسکن و سکونت استفاده می‌شود. مسکن بر وزن مفعل اسم مکان است به معنای محل آرامش و سکونت از ریشه «سکن» به معنی آرامش می‌آید. در قرآن کریم صراحتاً خانه (بیت) با سکینه همراه شده است و در آیه ۸۰ سوره نحل-خانه- مایه سکینه شمرده شده است. اولین کارکرد خانه، تامین جسم و تسکین جان اعضای آن است که البته مرهون امنیت همه جانبه این محیط برای اعضا هست. فضای محدود و امن خانه، حریمی (محل محرم) برای ابراز احساسات، بیان اسرار، و تامین نیازهای جسمی و روحی انسان و بیانگر ارتباط میان خانه و آرامش است (کبیری سامانی و دیگران ۱۳۹۵). طراحی خانه یکی از موضوعات مهم در حوزه معماری و طراحی شهری است که به طور مستقیم با تمامی ابعاد وجودی انسان ارتباط دارد و در هر فرهنگ و بوم شکلی متناسب با بستر خود می‌یابد. با توجه به ابعاد همه‌شمول فرهنگ اسلامی، خانه منتسب به این فرهنگ نیز می‌بایست شامل چنین ویژگی بوده و علاوه بر دارا بودن ویژگی‌ها و ابعاد مطلوب کالبدی، از ابعاد معنایی و آیینی نیز برخوردار باشد (جبل عاملی و دیگران ۱۳۹۱). خانه‌ها در هماهنگی با فرهنگ، نشان‌دهنده روابط اجتماعی افراد ساکن در آنها است و خانه‌های اسلامی در جغرافیای کشورهای مختلف بسته به بوم، اقلیم، جغرافیا و فرهنگ نمودهای مختلفی را بخود خواهند گرفت و شناسایی این ویژگی‌ها منوط به دسته‌بندی این خانه‌ها می‌باشد.

رعایت حریم خصوصی خانه در بسیاری از آیات قرآن مورد اشاره قرار گرفته و اخلاق به عنوان یکی از معیارها و شاخصه‌های شناخت ابعاد وجودی انسان، از دیرباز تأثیر زیادی بر ساختار فضایی خانه‌های اسلامی داشته است.

محرمیت و حریم خصوصی، مفهومی اجتماعی و یکی از مولفه‌های اخلاقی است که در ساختار فضایی خانه‌های اسلامی نمود یافته است. این مفهوم دارای ارزش کلیدی و زیربنای توجه به شأن و منزلت انسانی است و به معنای حق افراد برای حمایت شدن در برابر مداخله بی‌اجازه دیگران در زندگی افراد می‌باشد (ولی زاده اوغانی ۱۳۹۲، ۴۷). معماری اسلامی حکایت از علاقه و میل هنرمند به فضایی می‌باشد که در ستر و پوشش عرضه شود و خیال معمار با بنایی موافقت دارد که اصل آن در درونش نهفته باشد، همچون مرواریدی در صدف (نویی و حاجی‌قاسمی ۱۳۹۰، ۲۵). آنچه در این پژوهش اهمیت دارد؛ تحلیل و بررسی محرمیت و حریم خصوصی در ساختار فضایی خانه‌های اسلامی و تفاوت نمود این حریم می‌باشد. جهت تحدید موضوع، خانه‌های اسلامی از حوزه خاورمیانه انتخاب شده است. از آنجا که متغیر اقلیم یک متغیر تأثیرگذار بوده است؛ به‌عنوان متغیر کنترل در نظر گرفته شده و با انتخاب شهرهای اسلامی با اقلیم گرم و نسبتاً خشک از حوزه خاورمیانه به دسته‌بندی این خانه‌ها از منظر سازمان فضایی پرداخته شده است. سپس با انتخاب خانه‌ها از سه شهر با سازمان فضایی متفاوت؛ خانه‌های اصفهان، دمشق و صنعاء و گونه‌شناسی دقیق آنها، مولفه‌های حریم در این خانه‌ها مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است.

۲. پیشینه پژوهش

در حوزه حریم و محریمیت در اندیشه‌های دینی پژوهش‌های مفصلی انجام گرفته است. برخی از مولفین و اندیشمندان در کتاب‌های اخلاق به مفاهیمی از جمله عفت، حیا، حجاب و محریمیت اشاره داشته‌اند. محققین معماری و شهرسازی ایرانی نیز در آثار و تألیفات خویش، محریمیت و حریم خصوصی را به عنوان مولفه‌های فرهنگی، اجتماعی و اخلاقی مورد تحلیل و تفسیر قرار داده‌اند و به بررسی این مفاهیم در مصادیق مختلف اسلامی از جمله خانه‌ها پرداخته‌اند. اما در مقوله خانه‌های اسلامی عمده پژوهش‌ها متمرکز بر خانه‌های ایران بوده است و کمتر خانه‌های اسلامی در دیگر کشورهای اسلامی مورد نقد و بررسی

این خانه ها پرداخته است؛ اما عموماً به شناخت وجوه کلی معماری بسنده کرده و کمتر از منظر مفاهیم اسلامی خانه ها مورد پژوهش قرار گرفته است. مجموعه ای از منابع مرتبط با موضوع را می توان به صورت ذیل بیان داشت.

قرار گرفته است. در موضوع خانه های اسلامی در حوزه کشورهای خاورمیانه نیز مطالعات محدودی انجام شده است و پژوهش های کمتری به زبان فارسی به شناسایی وجوه متفاوت کالبدی و فضایی آنها پرداخته است. دانشنامه جهان اسلام یکی از منابع معتبری می باشد که به معرفی

زمان	نویسنده (گان)	عنوان کار تحقیقی	تحلیل
۱۳۸۶	محمد کاظم سیفیان، محمدرضا محمودی	محریمیت در معماری سنتی	این مقاله با ارائه تعریفی از محریمیت، به بررسی عوامل موثر بر آن، ریشه های شکل گیری و نحوه تاثیرگذاری آن در سازمان فضایی- کالبدی معماری سنتی ایران پرداخته است.
۱۳۹۲	هانیه اخوت	بررسی تطبیقی ابعاد حریم در مسکن سنتی و معاصر با استفاده از مدل تحلیلی BDSR	در این مقاله با ارائه مدلی BDSR به بررسی حریم فضایی بر اساس چهار تعریف مانع، فاصله، مرتبه و حلقه می پردازد. در این بررسی خانه های سنتی و معاصر یزد را مورد بررسی قرار می دهد و به تغییر مراتب حریم در این سیر تحول اشاره دارد.
۱۳۹۴	آرزو محتشم، مهدی حمزه نژاد	تبیین ابعاد حریم در روابط فضاهای داخلی مسکن ایرانی- اسلامی (با استفاده از فرایند تحلیل سلسله مراتبی)	در این مقاله نویسنده با تاکید بر مفهوم حریم در مسکن ایرانی- اسلامی، به چهار بعد اصلی حریم از جمله حریم دیداری، حریم شنیداری، حریم بویایی، و حریم حرکتی اشاره کرده است و هدف آن است که بتواند از آنها در طراحی فضاهای داخلی مسکن بهره گیرد.
۱۳۹۶	حامد حیاتی، احمد امین پور، رامین مدنی	تاثیر اصل حریم زنان بر معماری خانه های ایرانی بر اساس آموزه های اسلامی	هدف این مقاله تبیین اصل محریمیت و حریم زنان بر اساس آموزه های اسلامی و تطبیق شاخصه های محریمیت ساز در خانه های سنتی بر اساس آموزه های اسلامی می پردازد.
۱۳۹۸	راحیل ندومی، علی شرقی	تحلیل حریم دیداری خانه های دارای شناسیر؛ نمونه موردی: خانه های بومی در ساحل خلیج فارس و درون بافت قدیم بوشهر	در این مقاله با بررسی مفهوم حریم و استخراج مولفه های حریم دیداری، به بررسی نقش شناسیر در خانه های بومی بوشهر می پردازد و به جلوه های متفاوت آن در خانه های مختلف این منطقه و ابعاد و تناسبات و نسبت آنها اشاره دارد.

جدول ۱. پیشینه پژوهش در موضوع حریم (ماخذ: نگارندگان)

کتابخانه ای به بررسی ابعاد مختلف حریم و سپس استخراج مولفه های تاثیرگذار در شکل دادن به مفهوم حریم در خانه های اسلامی پرداخته شد. جهت گزینش خانه های اسلامی حوزه خاورمیانه، به دلیل تاثیر اقلیم در شکل دادن به ویژگی های کالبدی و فضایی متفاوت آنها، خانه ها از شهرهایی انتخاب گردید که دارای وجوه مشترک به لحاظ بسترهای اقلیمی بوده اند. با گزینش شهرها با اقلیم گرم و خشک و مطالعه خانه ها در این شهرها، سه نظام سازماندهی فضایی در این خانه ها به دست آمد. از سه گونه خانه های اسلامی با سازماندهی فضایی متفاوت، شهرهایی که از نظر پژوهشگران امکان دسترسی مناسب

آنچه در این پژوهش ها کمتر مورد مطالعه قرار گرفته، مقایسه تحلیلی مفاهیم و ارزش های فرهنگی و شیوه تحقق عملی آنها می باشد. پژوهش هایی که به صورت خاص به بررسی وجوه متفاوت حریم خواهی در شهرهای اسلامی جهان اسلام با بوم و فرهنگ متفاوت باشد.

۳. روش تحقیق

رویکرد کلی (پارادایم) مورد استفاده در این تحقیق، کیفی و روش پژوهش توصیفی- تحلیلی می باشد. روش گردآوری اطلاعات این جستار، به صورت میدانی و اسنادی (کتابخانه ای) است. در مطالعات کتابخانه ای از مقالات و کتاب ها استفاده شده است. در ابتدا به واسطه مطالعات

داخل نشوید که این کار باعث اخلاص بیشتر می‌شود و خدا آگاه است که شما چه می‌کنید» (سوره نور/ آیات ۲۷-۲۸).

در اسلام اهمیت زیادی به حریم و حفظ حرمت خانواده نهاده شده است. حریم خصوصی در مباحث حقوق شهروندی، بسیار مهم و اساسی می‌باشد و یکی از ارزشمندترین مفاهیم اخلاقی است. توجه به حریم خصوصی به عنوان یکی از اساسی‌ترین مصادیق حقوق بشر، از احترام ویژه ای برخوردار بوده و مربوط به بخشی از حیات شخصی و خانوادگی است که ارتباط تنگاتنگی با کرامت انسانی داشته است و یکی از اصول سازمان بخش جامعه مدنی است. حریم خصوصی حق افراد برای خودداری از حمایت- شدن در برابر مداخله بی اجازه دیگران در امور و زندگی خود و خانواده شان است (نمک‌دوست ۱۳۸۵، ۲۰۱). این حریم محدوده ویژه ای از زمان و مکان است که شخص، فارغ از قوانین و قالب‌های معین و مشخص رفتاری اجتماع می‌تواند در آن، با خویشتن خویش خلوت کند و به احساسات فردی خویش پاسخ گوید و نیازهای روانی خویش را برآورده سازد و اسلام نیز این حق را بر او محترم می‌شمارد و احترام آن را بر هر فرد مسلمان فرض می‌داند (علی آبادی ۱۳۸۰، ۲۱). عامل فرهنگی و اعتقاد به تکریم مهمان و جدایی حریم‌ها، بر کارکرد اتاق‌ها به عنوان اتاق‌های خصوصی و پذیرایی تأثیر می‌گذارد (بنیاد دایره‌المعارف اسلامی ۱۳۹۰، ۱۷).

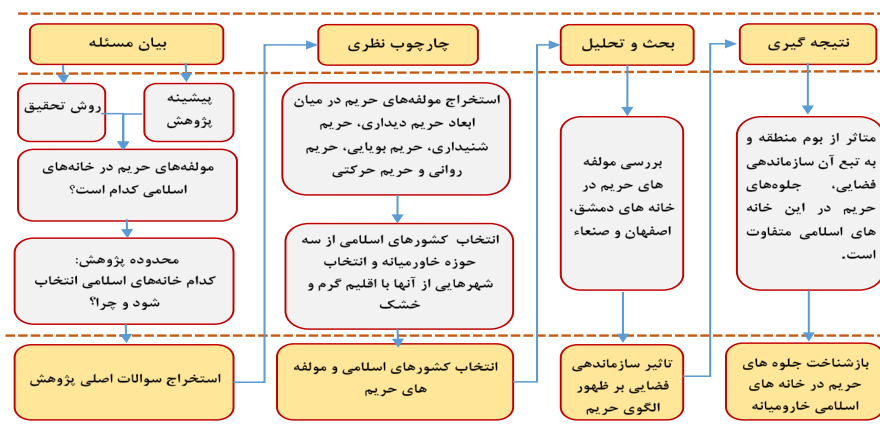
تر به اطلاعات تکمیلی و بعضاً بازدیدهای محلی وجود داشت انتخاب گردید. در نهایت خانه‌های اسلامی شهرهای اصفهان، دمشق و صنعاء جهت بررسی گزینش شد. با انجام گونه‌شناسی خانه‌ها در شهرهای مورد مطالعه، مولفه‌های حریم در این خانه‌ها مورد بررسی و نقش عوامل مکانی در نوع و میزان حریم خواهی آنها مورد تحلیل قرار گرفت.

۴. سوالات پژوهش

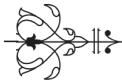
در بیان سوالات پژوهش می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: - چه شباهت و تفاوت‌هایی در ظهور و بروز جلوه حریم در خانه‌های کشورهای اسلامی به ویژه سه شهر اصفهان، دمشق و صنعاء وجود دارد؟ - چه عواملی منجر به ظهور جلوه‌های مختلف حریم در خانه‌های اسلامی به ویژه در این سه شهر شده است؟

۵. مبانی نظری

۱-۵. تأملی بر مفهوم حریم و جلوه‌های آن در معماری حریم از ریشه لغوی حرمت، حرم، محرم بوده است. حریم که جمع آن حرم و احاریم است با کلماتی مانند حرمت، احرام و حرام قرابت معنایی دارد (علی‌آبادی و هاشمی طغراجرودی ۱۳۸۹، ۴۵). در سوره نور آمده است «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! به خانه‌ای غیر از خانه خودتان وارد نشوید تا زمانی که اجازه گرفته باشید و به افراد منزل سلام کرده باشید و اگر کسی در منزل نباشد وارد نشوید تا زمانی که اجازه یابید. اگر از شما خواستند که بازگردید پس

نمودار ۱. مدل مفهومی بررسی و تحلیل جلوه‌های حریم در خانه‌های اسلامی (مأخذ: نگارندگان)

۲-۵. معیارهای مختلف حریم در خانه های اسلامی

خانه های اسلامی عموماً به موضوع حریم خصوصی در کنار تکریم مهمان توجه داشته و برای انجام آن، هم از الگوی تداخل قلمرو در فضای واحد و هم از الگوی مجزا نمودن مکان آنها استفاده نموده‌اند (معماریان ۱۹۹۸، ۴۲). مقوله حریم و محرمیت دارای ابعاد متفاوتی می باشد که در بیان ابعاد آن می-توان به حریم دیداری، حریم شنیداری، حریم بویایی، حریم حرکتی، و حریم روانی اشاره داشت که در بخش های مختلف خانه هر یک و یا ترکیبی از این حریمها باید حفظ شود. طراحی ورودی

خانه و ایجاد موانع جهت دید بصری مستقیم عابران به داخل خانه، طراحی گشودگی ها و پنجره ها -به گونه ای که امکان روشنایی و دید بصری را به خارج فراهم و مانع از دید همسایگان به داخل شود- عرصه بندی فضاهای خصوصی و عمومی در خانه و عدم امکان اشرافیت مهمان به فضاهای خصوصی از جمله تلاش هایی است که معمار در جهت کنترل حریم انجام می دهد. لذا می توان به ابعاد مختلف حریم و ضرورت های معماری در شکل دادن به هر یک از ابعاد اشاره کرد و در ادامه با بیان ویژگی-های مرتبط، به سه مولفه اصلی شکل دهنده مفهوم حریم در خانه های اسلامی اشاره کرد.

اهمیت	ابعاد مختلف حریم	معیار اصلی
رخصت در ورود به فضایی به منظور جلوگیری از دید نامحرم، و ...	حریم دیداری	
جلوگیری از استراق سمع، جلوگیری از مزاحمت برای دیگر افراد خانه و همسایگان	حریم شنیداری	
جلوگیری از انزجار افراد خانواده و همسایگان برای همنشینی ها	حریم بویایی	حریم
توجه به شیوه های ورود به هر فضایی با آداب خاص خود	حریم حرکتی	
توجه به روحيات انسانی	حریم روانی	

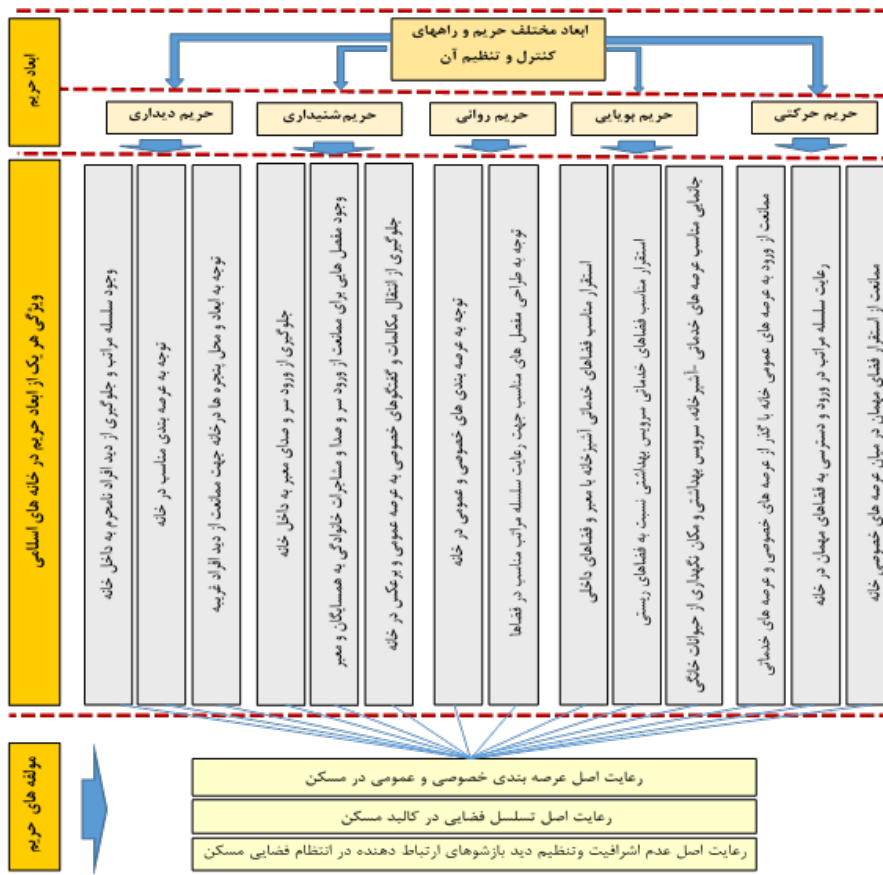
جدول ۲. ابعاد و معیارهای حریم (مأخذ: محتشم و حمزه‌نژاد ۱۳۹۴، ۵۵)

۱-۲-۵. رعایت اصل تسلسل فضایی

سلسله مراتب یکی از اصولی می باشد که بیشترین تأثیرات را در شکل‌گیری به محرمیت در کالبد معماری و شهرسازی ایجاد می‌کند. رعایت سلسله مراتب در سازماندهی فضاها کمک شایانی به پالایش ذهن و آمادگی روان انسان می‌کند. معمار مسلمان ورودی مسکن را به گونه‌ای طراحی می نماید که مصداق آیه شریفه حجاب گردد. او با طراحی هشتی در ابتدای ورود، عرصه

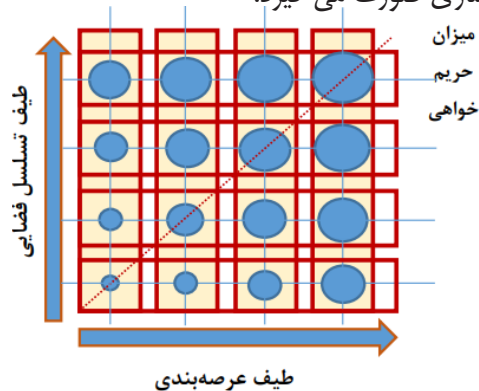
عمومی بیرون خانه را از عرصه خصوصی درون خانه، با رعایت بسته بودن دید نامحرمان، کاملاً مجزا می‌کند. اصل سلسله‌مراتب در معماری اسلامی با ایجاد شکستگی در محورهای حرکتی فضاها می باشد (آیوایان ۱۳۷۶، ۴۹). در معماری اسلامی ورود به عرصه های خصوصی با گذر از عرصه های عمومی خانه امکان-پذیر است که این سلسله‌مراتب می تواند در حفظ حریم فضاهای خصوصی بسیار موثر باشد.

نمودار ۲. ابعاد، ویژگی‌ها و مؤلفه‌های مؤثر در شکل دادن به مفهوم حریم (مأخذ: نگارندگان)

در خانه‌های معمول و تک حیاطه در درون یک حیاط این جدا سازی صورت می‌گیرد.

نمودار ۳. مدلی از نسبت میان تسلسل فضایی و عرصه بندی در ایجاد حریمیت و بروز رفتارهای متفاوت در خانه‌های اسلامی. این دو مولفه مکمل در تبیین حریم هستند. تسلسل در یک طیف خصوصی تا عمومی و عرصه بندی باعث شکل‌گیری رفتارهای متفاوت در خانه می‌شود. تعامل این دو مولفه منجر به تقویت میزان حریم خواهی در خانه‌های اسلامی می‌گردد (مأخذ: نگارندگان)

۲-۲-۵. رعایت اصل عرصه بندی خصوصی و عمومی در مسکن

در خانه‌های سنتی مکان‌های خصوصی و عمومی خانواده معمولاً از دید و دسترسی افراد غریبه در امان هستند. معمار سنتی بر اساس فطرت پاک خود و با تکیه بر اصول دینی به ساخت مسکن می‌پردازد. حریمیت می‌تواند با جداسازی قاطع و عمیق فضاهای داخلی از فضاهای خارجی و هم‌چنین با استفاده از مفصل بندی‌های متعدد و تشدید این جداسازی و ایجاد درونگرایی و حریمیت کامل با تأمین فضاهای باز داخلی که مطلوب، آرام و خودی هستند صورت‌گیرد (نقره کار ۱۳۹۲، ۱۸۳). از سویی فضاهای مهمان از اهل خانه به گونه‌ای تفکیک شده است و بسته به وضعیت اقتصادی خانواده، به صورت چند حیاطه و یا تک حیاطه بوده‌اند. در خانه‌های چندحیاطه با ایجاد حیاط دوم به نام حیاط بیرونی این تفکیک صورت گرفته است و

نقشه	عکس	ویژگی عرصه بندی و سلسله مراتب افقی و عمودی در خانه های اسلامی		
		عموماً خانه ها به صورت دو طبقه و گستردگی در طبقه همکف و زیرزمین می باشند. در مواردی این گستردگی در طبقه اول نیز بوده است. در خانه مرفهین و حتی در خانه های قشر متوسط وجود چند حیاط دیده می شود. عدم وجود پنجره و یا روزنه هایی به سمت معبر.	ایران	اصفهان - کاشان - بزد
مأخذ: حاجی قاسمی ۱۳۷۷	مأخذ: Url1			
		خانه ها دو یا سه طبقه می باشد که گستردگی در طبقه همکف، زیرزمین و اول می باشد. در خانه های مرفهین علاوه بر چند طبقه به صورت چند حیاطه نیز بوده است. وجود عنصرهای شناسایی در مقابل پنجره اتاق های طبقه اول و مشرف بر معبر.	ایران	تهران
مأخذ: امیدواری ۱۳۹۴	مأخذ: امیدواری ۱۳۹۴			
		وجود خانه ها با الگوی تک حیاطه یا چندحیاطه گستردگی خانه ها در یک یا دو طبقه در برخی از خانه های کوچکتر فضاها در طبقه اول نیز سازماندهی شده اند.	ایران	کربل
مأخذ: Url2	مأخذ: Url2			
		خانه ها معمولاً به صورت چندحیاطه و یا تک حیاطه می باشند. فضاهای زیستی بین حیاط های مختلف و یا در طبقات متفاوت توزیع می شود. بعضا خانه ها دارای روزنه و گشودگی به سمت معبر می باشند.	ایران	تهران
مأخذ: والی ۱۹۹۲	مأخذ: Url4			
		عموماً خانه ها بدون حیاط مرکزی می باشند. سازماندهی فضایی چند طبقه و عمودی و تعداد این طبقات به ۴ یا ۵ می رسد. مشربیه ها به صورت جداره های مشبک چوبی در جداره رو به معبر قرار گرفته است. از طریق جعبه پله داخلی امکان دسترسی به طبقات فراهم می گردد.	ایران	خراسان - مشهد - مکه - مدینه - جده
مأخذ: Ahmed Darwish ۲۰۱۶	مأخذ: Url5			
		به دلیل مباحث امنیتی و از سویی زمین های سنگلاخی منطقه، سازماندهی خانه ها به صورت عمودی و در طبقات بوده است. خانه ها بدون زیرزمین و به صورت ۴-۵-۶ طبقه و حتی بیشتر می باشند. خانه ها دارای پنجره و گشودگی هایی رو به معبر و فضای سبز مشترک بوده است.	ایران	تهران
مأخذ: Url7	مأخذ: Url6			
		به دلیل موقعیت جغرافیایی و رطوبت منطقه، خانه ها دارای گشودگی های بسیار رو به معبر جهت کوران و حرکت هوا داشته است. خانه ها معمولاً در چند طبقه سازماندهی شده اند. وجود جداره های نیمه باز به صورت مشربیه که امکان دید به معبر را ایجاد می کند.	عمان	مسقط
مأخذ: Url9	مأخذ: Url8			
		خانه ها در این منطقه در دو گونه یک طبقه و دو طبقه می باشند که خانه های مرفهین عموماً به صورت دو طبقه می باشند. عناصر بادگیر نقش مهمی در کوران و خنکی بنا دارد. خانه ها دارای بازشدگی های زیاد به سمت معبر جهت کوران باد بوده اند.	قطر	دوحه
مأخذ: Url11	مأخذ: Url10			

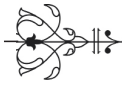
		سازماندهی فضاها به دور حیاط به صورت یک یا دو طبقه وجود روزنه‌ها و گشودگی‌ها رو به معبر جهت حرکت و کوران باد خانه معمولاً دو طبقه و فاقد زیرزمین و در خانه مرفهین چند حیاط می‌باشند.	امارات	دبی
مأخذ: امیدواری و دیگران ۱۳۹۸	مأخذ: امیدواری و دیگران ۱۳۹۸			
		حیاط جزء فضاهای الزامی در این خانه‌ها می‌باشند. سازماندهی خانه‌ها در دو راستای افقی و عمودی و به صورت ۲ تا ۳ طبقه می‌باشند. این خانه‌ها دارای مشربیه‌هایی رو به حیاط یا معبر بوده‌اند.	مصر	قاهره
مأخذ: Uri14	مأخذ: Uri13			
		عموماً همه خانه‌ها دارای حیاط می‌باشند و خانه مرفهین چند حیاطه است. خانه معمولاً دو طبقه و فاقد زیرزمین هستند. خانه‌ها عموماً دارای مشربیه‌هایی مشرف به معبر هستند.	سوریه	دمشق
مأخذ: امیدواری و دیگران ۱۳۹۸	مأخذ: امیدواری و دیگران ۱۳۹۸			
		به دلیل ویژگی‌های آب و هوایی، منطقه دارای الگوهای معماری متفاوت بوده است. در مناطق گرم و نسبتاً خشک خانه‌ها به صورت حیاط مرکزی و تک‌حیاطه می‌باشند و خانه‌ها عموماً دو طبقه و بدون زیرزمین می‌باشند. دارای روزنه‌های رو به معبر می‌باشد.	فلسطین	اورشلیم، غزه، نابلس
مأخذ: Uri16	مأخذ: Uri15			
		با توجه به تنوع آب‌وهوایی الگوهای متفاوت خانه وجود دارد. خانه‌هایی که در مناطق گرم و خشک هستند؛ به صورت حیاط مرکزی و دو طبقه بوده است. عمده خانه‌ها در این اقلیم به صورت برون‌گرا می‌باشند. دارای روزنه‌ها و گشودگی‌هایی رو به معبر جهت کوران باد.	لبنان	بیروت
مأخذ: Uri18	مأخذ: Uri17			
		در مناطق با اقلیم گرم و خشک، انتظام فضاها در اطراف حیاط می‌باشد. انتظام فضایی در خانه‌ها به صورت یک طبقه و عمدتاً دو طبقه می‌باشند. خانه‌ها دارای روزنه و گشودگی‌هایی رو به معبر جهت کوران باد داشته‌اند.	اردن	عمان
مأخذ: Uri20	مأخذ: Uri19			

جدول ۳. شهرهای اسلامی حوزه خاورمیانه با اقلیم گرم و نسبتاً خشک (مأخذ: نگارندگان)

بماند. به طور مثال، مکان‌هایی از خانه مثل حیاط یا محل اجتماع خانواده باید از دید و دسترسی بیگانه در امان باشد در حالی که اتاق‌های خاص باید از دید سایر اعضای خانواده نیز دور باشد (نقی‌زاده ۱۳۸۷، ۴۴۸). مفهوم بیرونی و اندرونی که با آداب زندگی خانواده مسلمان هماهنگی دارد پاسخ معمارانه به خواست فطری ساکنان که همانا

۳-۲-۵. رعایت اصل عدم اشرافیت و تنظیم بازشوهای ارتباط دهنده در انتظام فضایی مسکن مصون بودن فضاهای داخلی خانه از دید بیگانگان، موضوعی است که آسایش خانواده سخت‌بدان وابسته است و در نتیجه خانه به‌عنوان محل امن و آرامش خانواده باید به گونه‌ای مناسب، از مشرف قرار گرفتن در امان

از منظر معماری، دسته بندی متفاوت تری برای این منطقه ارائه شده است. جهت این دسته بندی ناگزیر از شناسایی گونه متفاوت خانه ها در این منطقه می باشد. لذا با تمرکز بر شهرهایی با اقلیم گرم و خشک، به شناسایی ویژگی های کالبدی و معماری این خانه-ها پرداخته شده است. بررسی ها بیانگر آن است که خانه ها در شهرهای مورد مطالعه در سه گونه متفاوت سازماندهی شده است. این گونه های متفاوت، از سازماندهی و گسترش فضاها در سطح تا کشیدگی و امتداد آنها در ارتفاع را شامل می شود. بررسی ها نشان می دهد می توان سه گونه سازماندهی فضایی برای خانه های کشورهای اسلامی حوزه خاورمیانه برشمرد.

گونه اول؛ شامل خانه های اسلامی می باشد که عموماً یک طبقه می باشند و گسترش فضایی آنها در سطح است. تامین فضاها مورد نیاز با افزایش تعدد حیاط ها و ساماندهی فضاها در اطراف آن امکان پذیر بوده است. شهرهای اصفهان، بغداد، کویت، و بحرین دارای این الگوی سازماندهی بوده اند.

گونه دوم؛ شامل بخشی از خانه های اسلامی است که غالباً سازماندهی فضاها در آنها به صورت دو طبقه می باشد و بخشی از فضاها در طبقه همکف و بخش دیگر فضاها در طبقه اول گسترش یافته اند. شهرهای دمشق، قاهره، اورشلیم، بخش هایی از بیروت و... دارای خانه هایی با این ویژگی بوده اند.

گونه سوم؛ شامل خانه هایی چندطبقه و به اصطلاحی برجی شکل می باشند. تعداد طبقات در این خانه ها عموماً از دو طبقه بیشتر بوده است و حداقل ۴ تا ۵ طبقه می باشند. معمولاً به واسطه جعبه پلکان امکان دسترسی به طبقات فراهم بوده است. پلکان در این خانه ها نقش اساسی را داشته است. توسعه فضاها در این گونه از خانه ها در طبقات صورت می گیرد. خانه های اسلامی در شهرهای صنعاء، عمان، مکه، مدینه، جدّه دارای این گونه فضایی بوده اند. لذا بررسی خانه های اسلامی حوزه خاورمیانه از منظر سازماندهی فضایی می تواند یک گونه شناسی از خانه های این منطقه را ارائه دهد که این گونه شناسی می تواند

حجاب داشتن و محفوظ ماندن از دید نامحرمان است (مسائلی ۱۳۸۸، ۳۱-۳۲). از مهم ترین عوامل در ایجاد محرمیت در خانه های اسلامی، مکانیابی مناسب فضاها، گشودگی ها و بازشوها روی جداره ها است (امین پور و دیگران ۱۳۹۶، ۵۸). جداسازی عرصه های داخلی از خارجی خانه با استفاده از مفصل بندی ها و کنترل ابعاد و اندازه گشودگی ها نقش بسیار موثری در تنظیم بازشوهای ارتباط دهنده به داخل خانه داشته است.

۳-۵. بررسی خانه ها در کشورهای اسلامی

خانه ها در جهان اسلام به لحاظ تاثیر اندیشه مشترک اسلامی و مفاهیم مرتبط با آن، دارای وجوه اشتراک بسیار است. این خانه ها دارای گستره وسیع، از شرق تا غرب و از هند تا اندلس را فراگرفته اند. بی شک اگر چه اندیشه و مفاهیم دینی مشترک در شکل گیری اشتراکات معماری تاثیر گذار بوده است اما به دلیل بوم و فرهنگ متفاوت که شامل بسترهای اقلیمی، جغرافیایی و فرهنگی مختلف می باشد؛ نمود و ظهور این مفاهیم در خانه های این پهنه کلان فرهنگی یکسان نبوده است.

طبقه بندی های متفاوتی برای خانه ها در پهنه شهرهای اسلامی حوزه خاورمیانه ارائه شده است. از یک منظر این طبقه بندی با تمرکز بر روی خانه های عربی می باشد. این طبقه بندی بر روی خانه های عربی می باشد. کشورهای اسلامی در حوزه خاورمیانه با گستردگی وسیع جنوبی، دسته بندی جدیدی را در شناسایی خانه ها در فرهنگ اسلامی این منطقه به مخاطبان ارائه می دهند. عرب جنوبی شامل کشورها و شهرها در حوزه جنوبی جهان عرب و شامل کشورهای عربستان، یمن، امارات و عمان می باشد و ویژگی های این منطقه عموماً متمرکز بر اعراب بادیه نشین و بیابانگرد بوده است. عرب شمالی شامل کشورهایی است که در تعاملات فرهنگی با تمدن های کهن یونان و روم بوده اند و لذا تاثیر فرهنگ های اروپایی در الگوی سبک زندگی و به تبع آن در معماری آنها موثر بوده و چهره متفاوتی از معماری اسلامی را در این مناطق ارائه می دهد.

بستر مناسبی برای پژوهش‌های این منطقه ایجاد نماید.

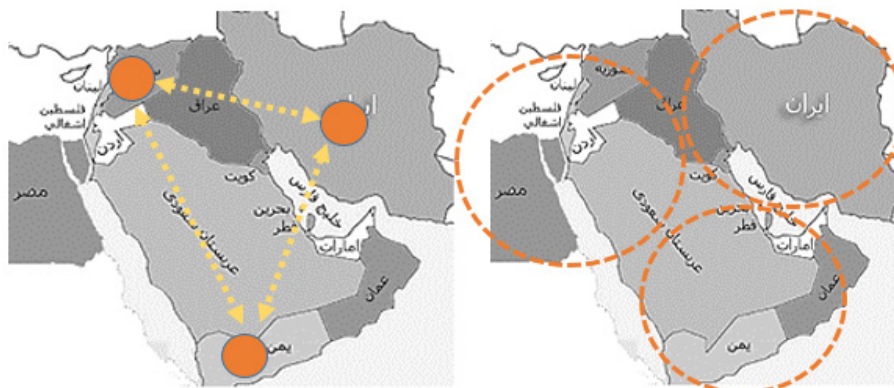
۶. معرفی محدوده پژوهش (شرح داده‌ها)

محدوده مورد مطالعه و پژوهش، خانه‌های اسلامی در حوزه خاورمیانه می‌باشد که مفهوم حریم برای آنها موضوعیت داشته است. جهت تحدید موضوع و گزینش شهرهای انتخابی، از دو منظر به انتخاب نمونه‌ها پرداخته خواهد شد.

از منظر نخست انتخاب نمونه‌ها می‌تواند بر اساس گونه‌شناسی سازماندهی فضایی خانه‌های اسلامی حوزه خاورمیانه صورت گیرد. همانطور که پیش‌تر اشاره شد؛ سه گونه سازماندهی فضایی برای خانه‌های این منطقه مورد شناسایی قرار گرفت که از هرگونه سازماندهی فضایی، یک

نمونه مصداقی می‌تواند به صورت تصادفی انتخاب شود. اما از منظر دوم می‌توان با بررسی خانه‌های اسلامی حوزه خاورمیانه از منظر بوم فرهنگی به تفکیک کشورها و شهرهای این منطقه پرداخت. از منظر بوم فرهنگی خانه‌های این منطقه را می‌توان در دو بوم فرهنگ، ایرانی و عربی تقسیم کرد. حوزه کشورهای عربی نیز همانطور که اشاره شد می‌تواند به کشورها در حوزه عرب شمالی و کشورها در حوزه عرب جنوبی تقسیم شود. سه حوزه بوم فرهنگی منطقه خاورمیانه را می‌توان به صورت زیر بیان داشت و لذا از هر حوزه می‌توان یک شهر با اقلیم نزدیک به گرم و خشک انتخاب شود.

بررسی‌ها نشان می‌دهد انتخاب شهرهای مورد مطالعه از هر دو منظر سازماندهی فضایی و از منظر بوم فرهنگی

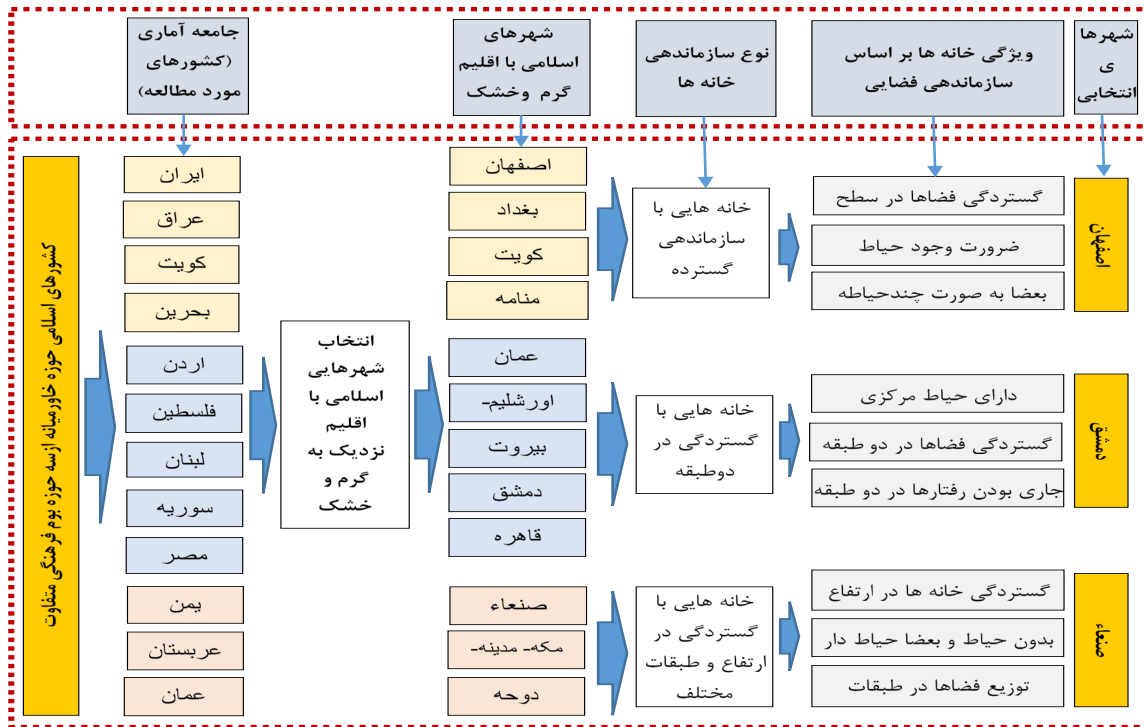

تصویر ۱. محدوده کشورهای حوزه خاورمیانه با پهنه‌بندی متفاوت بوم فرهنگی در انطباق با کشورها با گونه سازماندهی فضایی یکسان (مأخذ: Uri ۲۱ با دخل و تصرف نگارندگان)

و معماران ۱۳۸۹، ۸۷-۹۴). اگر چه بر اساس اشتراکات بسیار زیاد در الگوهای فضایی مناطق مرکزی ایران، می‌تواند هر یک از شهرهای کاشان، شیراز، و اصفهان و غیره انتخاب گردد. در میان شهرهایی با سازماندهی خانه‌ها به صورت دو طبقه و شهرها در حوزه بوم فرهنگ عرب شمالی، شهر دمشق به دلیل امکان بازدید محلی توسط نگارندگان و دسترسی به مستندات کامل انتخاب گردید. در حوزه سوم بوم فرهنگ عرب جنوبی و کشورها با

دارای اشتراکات وسیع بوده‌اند که این موضوع می‌تواند اعتبار مصادیق انتخابی را افزایش دهد. در انتخاب شهرهای انتخابی، موضوع امکان دسترسی به اطلاعات و مستندات و همچنین امکان بازدید برای نگارندگان در نظر گرفته شده است. در میان شهرهایی با گونه‌های یک‌طبقه و گستردگی در سطح که دارای بوم فرهنگ ایرانی بوده‌اند؛ شهر اصفهان به‌عنوان یکی از مهمترین کانون‌های معماری ایران انتخاب شده است (قاسمی سیچانی

نمودار ۴. فرآیند انتخاب جامعه آماری و گزینش نمونه‌های نهایی (مأخذ: نگارندگان)

گسترده‌گی بسیار زیاد خانه‌ها در سطح شده است (همان، ۹۴). بر اساس نمونه‌های موجود و دیگر شواهد تاریخی، خانه‌های اصفهان عموماً واجد سه الگوی متفاوت بوده‌اند که به تفصیل به بیان این سه گونه پرداخته شده است.

۱-۱-۶. گونه برون‌گرا یا گوشک مانند

در این الگو خانه‌ها در میان انبوه باغات قرار داشته است. حجم بنا به صورت فشرده در قسمت وسط باغ متمرکز شده است که اتاق اصلی به صورت الگویی چلیپایی در وسط و دیگر اتاق‌ها و فضاهای نیمه باز در چهار محور یا جهت اصلی در چهار سوی آن قرار گرفته‌اند. این گونه درصد کمی از خانه‌های اصفهان را به خود اختصاص داده و عموماً متعلق به حکام و تاجران بوده است و از نمونه‌های آن خانه‌های مارتاپیترز، هشت بهشت، چهل ستون می‌باشد.

۱-۲-۶. گونه دو یا چند حیاطه

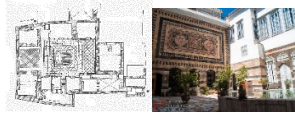

در این الگو خانه‌ها عمدتاً شامل دو تا سه حیاط می‌باشند

سازماندهی بلندمرتبه، خانه‌های صنعا به دلیل دسترسی به اطلاعات و مستندات گزینش شده است. لذا در میان محدوده شهرهای مورد مطالعه سه شهر اصفهان، دمشق، و صنعا به دلیل ویژگی‌های خاص و برجسته معماری و حفظ و نگهداری بسیاری از مصادیق گزینش شده است. در نمونه‌برداری اولیه از هر منطقه ۳۰ نمونه مورد مطالعه قرار گرفته است. در ابتدا به شناخت گونه-شناسی خاص خانه‌ها در این سه منطقه و سپس به بررسی و تحلیل جلوه‌های مختلف حریم در این خانه‌ها پرداخته شده است.

۱-۲-۶. گونه شناسی خانه‌های اصفهان

شهر اصفهان از جمله مهم‌ترین کانون‌های معماری ایرانی است که تعدد خانه‌های ارزشمند باقیمانده در این شهر لزوم شناخت بهتر این نوع از معماری را فراهم می‌آورد. این منطقه با مشخصات اقلیمی نیمه گرم و خشک، عمدتاً الگوهای معماری درون‌گرا را برای خود رقم می‌زند و از سویی بستر جغرافیایی و سطح هموار منطقه، باعث

می‌باشند. در این منطقه اقلیم معتدل و کوران مناسب باد در سطح تراز طبقه اول باعث اوج گرفتن و سازماندهی فضاها در طبقه اول شده است. این خانه‌ها واجد گونه‌های مختلفی به لحاظ شیوه زیست و سکونت بوده‌اند که در یک نگاه کلی می‌توان به دو گونه زیر اشاره داشت.

	گونه‌های چندحیاطه
خانه قصرالعظم (مأخذ: امیدواری و دیگران ۱۳۹۸)	
	گونه تک حیاطه
خانه العقاد (مأخذ: امیدواری و دیگران ۱۳۹۸)	
	گونه تک حیاطه
خانه الخالدی (مأخذ: امیدواری ۱۳۹۰)	

جدول ۵. گونه‌شناسی خانه‌های دمشق (مأخذ: نگارندگان)

۱-۲-۶. گونه‌های چندحیاطه

در میان خانه‌های دمشق شاید بتوان تنها ۵ درصد از خانه‌ها را واجد گونه چندحیاطه دانست که غالباً متعلق به سران حکومت و تجار دمشق بوده است. در این خانه‌ها بخش اندرونی و بیرونی در دو حیاط مجزا تعریف شده و گاه یک حیاط نیز به فضاهای خدماتی اختصاص یافته است. در میان خانه‌های دمشق تنها می‌توان به چند خانه خاص از جمله خانه خالدین العظم، قصر العظم، مکتب عنبر با این گونه فضایی اشاره داشت.

۶-۲-۲. گونه تک‌حیاطه

تقریباً ۹۵ درصد از خانه‌های دمشق واجد گونه تک‌حیاطه بوده‌اند که این گونه نیز می‌تواند به دو گونه فرعی خانه‌ها با حیاط فاخر و خانه‌ها با حیاط‌های ساده تقسیم شود.

	گونه بیرون‌گرا
کوشک هشت‌بهشت	
	گونه چندحیاطه
خانه قزوینی‌ها	
	گونه تک‌حیاطه
خانه حاج رسولی‌ها	

جدول ۴. گونه‌شناسی خانه‌های اصفهان (مأخذ: نگارندگان، مأخذ نقشه: حاجی قاسمی ۱۳۷۷، مأخذ تصاویر: امیدواری ۱۳۹۰)

که حیاط اصلی، متعلق به خانواده و به عنوان حیاط اندرونی شناخته می‌شود. حیاط دوم به عنوان حیاط بیرونی، متعلق به مهمان است و در بعضی از این خانه‌ها حیاط سوم نیز وجود داشته که متعلق به بخش خدمات خانه می‌باشد و به عنوان حیاط خدماتی شناخته می‌شود. بعضاً اتاق‌های چلیپایی یا چهار صغه در حد واسط حیاط اندرونی و بیرونی خانه قرار گرفته است. این گونه نیز عمدتاً متعلق به قشر مرفهین بوده و حیاط بیرونی به دلیل حضور مهمانان دارای تزئینات بسیاری بوده است.

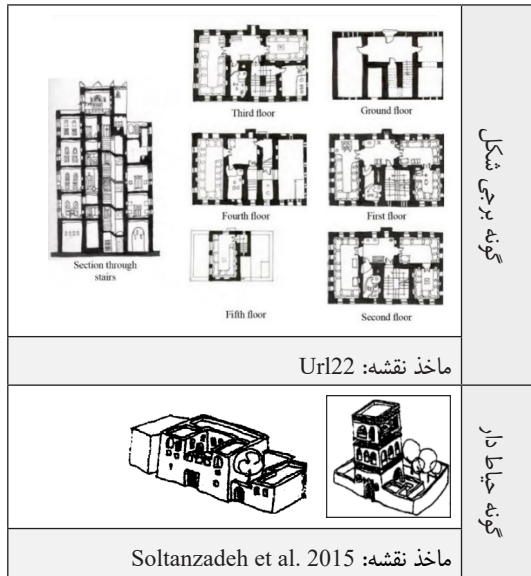
۳-۱-۶. گونه تک‌حیاطه

در این گونه از خانه‌ها تنها یک حیاط نقش اصلی سازماندهی فضاهای باز، بسته و فضاهای میهمان را ایفاء می‌نماید. خانه‌ها عمدتاً شامل دو محور شمالی جنوبی و شرقی غربی بوده‌اند. جبهه‌ای از خانه متعلق به صاحبخانه و اهل خانه بوده و جبهه‌ای دیگر متعلق به میهمانان است و بعضاً از طریق ورودی خانه امکان دسترسی مستقیم مهمان به این فضا بدون وارد شدن به حیاط و حریم خانواده فراهم می‌شود. مهمانان در این خانه‌ها برخلاف خانه‌های چند حیاطه از نزدیکان خانواده و کمتر به شغل و حرفه صاحبخانه وابسته بوده‌اند.

۲-۶. گونه‌شناسی خانه‌های دمشق

خانه‌ها در بافت قدیم دمشق غالباً متعلق به دوره عثمانی

جدول ۶ گونه‌شناسی خانه های صنعا. (مأخذ: نگارندگان)

های برجی شکل بوده اند و غالباً به با طبقات کمتر و حیاط داخلی می باشند. تراکم این گونه ها بیشتر در بخش غربی شهر صنعا و متعلق به بخش های قابل توسعه شهر در دوران عثمانی بوده است که تاریخ ساخت آنها نیز به قرن شانزدهم میلادی باز می گردد. از مهم ترین وجوه متمایز این گونه ها وجود اتاق مهمانی و استقبال از مهمانان در طبقه همکف می باشد؛ چرا که باغ و حیاط، لطافت و دید مناسب و خنکای هوا را فراهم می آورد. در این خانه ها مکان مفرج (مکان واجد دید و تفرجگاه) و مهمان از طبقات بالا به طبقات پایین تغییر مکان می یابد (نزار غازی ۲۰۰۸، ۳۱).

تصویر ۲. وجود پلکان در ابتدای ورود به حیاط (مأخذ: امیدواری ۱۳۹۸)

خانه های تک حیاطه با الگوی فاخر غالباً واجد فضاهایی با ابعاد بزرگ تر و از سوئی و فور تزئینات در بخش های مختلف سقف ها، کف ها و جداره ها بوده است. خانه های تک حیاطه از نوع دوم عموماً بسیار ساده و حیاط دارای ابعاد بسیار کوچک بوده است و فضاهای مختلف نیز در حداقل ابعاد و سادگی بنا گردیده اند. نحوه توزیع بخش اندرونی و بیرونی در این خانه ها در دو طبقه مجزا بوده است که از طریق پلکان نزدیک ورودی امکان مجزا شدن این بخش از خانه فراهم می شود.

۳-۶. گونه شناسی خانه های صنعا

شهر صنعا یکی از شهرهای قدیمی در نیمه غربی یمن می باشد. وجود زمین های سنگلاخی در این منطقه و از سوئی امنیت که یکی از اساسی ترین موضوعات در ساماندهی خانه های یمن می باشد؛ باعث شده گونه های مسکن در این شهر و شهرهای مجاور آن غالباً برجی شکل و دارای تعداد طبقات زیاد باشد. این خانه ها در پهنه جغرافیایی شهر صنعا دارای دو گونه اصلی بوده است.

۱-۳-۶. گونه های برجی شکل

خانه های بخش شرقی شهر صنعا قدیم عمدتاً واجد این نوع سازماندهی بوده است. تعداد طبقات این خانه ها پنج یا شش طبقه و حتی در مواردی به نه طبقه نیز می رسد. نحوه سازماندهی خانه ها در کنار یکدیگر به گونه ای است که فضای باز مرکزی در وسط واحدها را ایجاد کرده و به عنوان باغ مشترک در وسط خانه ها عمل می نماید. (نزار غازی ۲۰۰۸، ۳۱). در این خانه ها، طبقات به دور پلکانی بنا می گردند که از همکف تا پشت بام ادامه دارد. محل نگهداری حیوانات و انبارها در طبقه همکف، فضای پذیرایی ۱ در طبقه اول، اتاق های متعدد کوچک در طبقات بعدی، و اتاق بزرگی به نام مفرج ۲ در بالاترین طبقه قرار دارد (بنیاد المعارف اسلامی ۱۳۹۰، ۳۸).

۲-۳-۶. گونه برجی شکل و حیاط دار

خانه ها در این گونه واجد ارتفاع کمتری به نسبت گونه

۷. تحلیل داده‌ها

حریم دارای جلوه‌های متفاوتی می‌باشد و در شهرهای مختلف اسلامی بسته به بسترهای اقلیمی، جغرافیایی، فرهنگی و امنیتی این جلوه‌ها متفاوت است. با شناخت و گونه‌شناسی خانه‌ها در شهرهای مورد مطالعه، به بررسی جلوه‌های مختلف حریم در این مناطق پرداخته خواهد شد.

۷-۱. جلوه‌های حریم در خانه‌های اصفهان

تجلیات حریم در خانه‌های اصفهان به صورت‌های متفاوتی ظهور پیدا می‌کنند که می‌توان به صورت زیر بیان داشت.

۷-۱-۱. تسلسل فضایی - سلسله مراتب تقرب

عموماً ورود به خانه با گذر از هشتی و دالان طویل پر پیچ و خم اتفاق می‌افتد تا مانع از دید مستقیم به داخل خانه شود. در برخی از خانه‌ها جهت رعایت بهتر سلسله‌مراتب، از قابلیت‌های دربند و همسایگی جهت ایجاد تسلسل فضایی استفاده شده است. این تسلسل فضایی در تفکیک عرصه‌های داخل خانه نیز اتفاق می‌افتد و فضاهای واسط یا میانجی نقش بسیار موثری در این تفکیک فضایی داشته‌اند.

۷-۱-۲. تفکیک عرصه خصوصی و عمومی در داخل خانه

در خانه‌های اعیان و تجار، خانه‌های چند حیاطه با تفکیک در دو بخش اندرونی و بیرونی امکان رعایت حریمیت را فراهم می‌کنند. هر حیاط در درون خود واجد فضاهای تالار و اتاق‌های پنج‌دری، هفت‌دری و شکم‌دریده جهت پاسخ به نیازهای عملکردی اهل خانواده و مهمانان بوده است. در خانه‌های معمولی و تک‌حیاطه تفکیک بخش مهمان از اهل خانه به صورت مشخص قابل تشخیص نمی‌باشد. در این خانه‌ها، اتاق‌های موجود در جبهه نزدیک به ورودی به مهمانان خانه اختصاص پیدا می‌کند که مستقیم از هشتی و بدون گذر از حیاط، از دالان امکان ورود به این اتاق‌ها فراهم می‌شود.

۷-۱-۳. تنظیم بازشوهای ارتباط دهنده

در گونه‌های متفاوت خانه‌های اصفهان اغلب به غیر از

ورودی-خانه، هیچ روزنه و گشودگی‌ای به سمت معبر وجود نداشته است و لذا دید از معابر به داخل خانه‌ها بسیار محدود می‌باشد. در داخل حیاط خانه نیز بسته به نوع فضاها و اتاق‌های عمومی و خصوصی در اطراف حیاط و تفکیک عرصه‌های خصوصی و عمومی، کنترل دید به داخل فضاها معمولاً با تغییر در ابعاد گشودگی‌ها و پنجره‌ها و بعضاً با استفاده از شیشه‌های مشبک-رنگی صورت می‌گیرد.

۷-۲. جلوه‌های حریم در خانه‌های دمشق

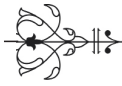
اگر مهم‌ترین بخش تجلیات حریم و حریمیت در خانه‌ها را دور ماندن اهل خانه از نگاه مهمانان و افراد غریبه بدانیم؛ در خانه‌های دمشق بر اساس گونه‌های مختلف، تجلیات حریم می‌تواند به صورت ذیل تبیین گردد.

۷-۲-۱. تسلسل فضایی - سلسله مراتب تقرب

سلسله‌مراتب دسترسی به داخل خانه معمولاً با گذر از فضاهای مکث ورودی و دالان پر پیچ و خم صورت می‌گیرد. اما معمولاً فضاهای مکث واجد هندسه هشت‌ضلعی نبوده و با هندسه‌های مربع یا مستطیل این فضا تعریف می‌شود. این سلسله‌مراتب در دسترسی به اتاق‌های خصوصی معمولاً با گذر از پلکان کنار حیاط و جدا شدن از عرصه عمومی خانه امکان‌پذیر می‌باشد.

۷-۲-۲. تفکیک عرصه خصوصی و عمومی

تفکیک بخش اندرونی و بیرونی در گونه‌های مختلف خانه‌های دمشق، متفاوت می‌باشد. در خانه‌های تجار و بزرگان خانه‌ها به صورت چندحیاطه بوده است و تفکیک بخش مهمان از اهل خانه به واسطه جدا شدن حیاط‌ها اتفاق می‌افتد. از آنجا که عموم خانه‌های دمشق به صورت تک‌حیاطه می‌باشند؛ تفکیک بخش مهمان از صاحبخانه از طریق قرارگیری فضاها در دو طبقه مجزا است. معمولاً در این گونه جدا شدن بخش مهمان از اهل خانه از طریق پلکان‌های موجود در هشتی و یا جداره حیاط و دسترسی مستقیم به طبقه اول امکان‌پذیر بوده است. بر اساس حضور و یا عدم حضور مهمان، این عرصه ماهیت انعطاف

۱-۳-۷. تسلسل فضایی - سلسله مراتب تقرب

ورود به خانه های صنعا معمولاً با گذر از سلسله مراتبی نسبتاً طولانی و سپس با گذر از پلکان عمودی در داخل خانه ها اتفاق می افتد. سلسله مراتب ورودی معمولاً در مجاورت فضاهای خدماتی در طبقه همکف ساماندهی شده است. جعبه پلکان در خانه های صنعا نقش بسیار مهمی را در تفکیک عرصه های خصوصی و عمومی ایفا می نمایند. از آنجا که عرصه های عمومی معمولاً در طبقات پایین تر خانه قرار داشته اند لذا ورود به آنها معمولاً با گذر از سلسله مراتب کمتری به نسبت عرصه های خصوصی صورت خواهد گرفت.

۲-۳-۷. تفکیک عرصه خصوصی و عمومی

از آنجا که گونه خانه های یمن عمدتاً برجی شکل و بدون حیاط مجزا بوده است؛ لذا تفکیک عرصه خصوصی از عمومی از طریق توزیع در سطح عمودی امکان پذیر بوده است. به صورت عام طبقه همکف اختصاص به ورودی و فضاهای خدماتی خانه داشته است. طبقه اول اختصاص به مهمانان خانه داشته است که با گذر از جعبه پلکان ورودی خانه امکان دسترسی سریع به این فضاها برای مهمانان فراهم می شده است. طبقه دوم و سوم در اختصاص زن های خانواده قرار داشته است این دو طبقه معمولاً دارای اتاق-های کوچکتری می باشند که یا به عنوان فضاهای خواب برای خانواده ها به حساب می آید و یا اختصاص به عروس و داماد جدید این خانواده داشته است. طبقه چهارم به بالا عموماً در بالاترین تراز خانه قرار داشته است واجد اتاق یا فضایی به عنوان اتاق استراحت و تفریح می باشد. این اتاق معمولاً یکی از اتاق های خاص خانه برای مهمانی های مردانه است که همچنین محل جمع شدن آنها در شب های تابستان نیز می باشد.

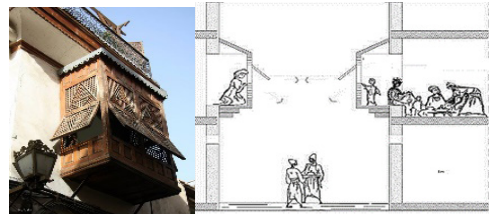

تصاویر ۵ و ۶ نمونه ای از گشودگی ها در خانه های صنعا (مأخذ: چپ Url۲۵؛ راست Url۲۶)

پذیری پیدا خواهد کرد و بدین گونه اهل خانه می توانند در زمانی که مهمانان در طبقه همکف خانه پذیرایی می شوند بدون برخورد با آنها، مستقیم به طبقه اول راه یابند. طبقه همکف و بخش بیرونی در اصطلاح محلی «سلمک ۳» خوانده می شود. طبقه اول که عموماً به نام «حرملک ۲» یا اندرونی خانه شناخته می شود؛ مکانی برای زندگی زنان و محل استراحت و آرامش آنها بوده است که شامل اتاق های خواب می باشد.

۳-۲-۷. تنظیم بازشوهای ارتباط دهنده

یکی از مهمترین ابعاد تنظیم بازشوهای ارتباط دهنده، کنترل دید از معبر و فضاهای شهری به داخل خانه است. از آنجا که در خانه های دمشق به دلیل شرایط اقلیمی، ضرورت وجود پنجره-هایی در تراز اول و رو به معبر جهت کوران و حرکت هوا وجود داشته است؛ لذا یکی از راهکار بومی جهت کنترل دید، استفاده از مشبک های چوبی در مقابل پنجره ها به نام مشربیه^۴ می باشد. این مشبک های چوبی با ابعاد کوچک و بعضاً با شیشه های رنگی امکان دید از داخل اتاق به معبر را فراهم می آورد و از سویی مانع از دید به داخل و اشرافیت به حریم خانه می گردد.

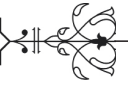

تصاویر ۳ و ۴. نمونه ای از مشربیه در دمشق و نحوه امکان اشرافیت به معبر (مأخذ: راست Url۲۳، چپ Url۲۴)

۳-۷. جلوه های حریم در خانه های صنعا

به دلیل شرایط خاص جغرافیایی منطقه صنعا و وجود زمین های سنگلاخی و از سوی دیگر تحت تاثیر شرایط امنیتی در این منطقه جلوه های ظهور حریم در این خانه ها تا اندازه ای متفاوت بوده است.

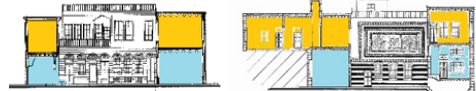

۳-۳-۷. تنظیم بازشوهای ارتباط دهنده

جهت تنظیم بازشوهای، گشودگی‌ها معمولاً دارای ابعاد بسیار کوچک می‌باشد. از سویی مشبک‌های گچی و چوبی با ابعاد کوچک در مقابل پنجره‌های رو به معبر در تراز پایین، جهت کنترل دید به فضاهای داخلی وجود دارد. جهت تنظیم مناسب تر دید، عرصه‌های خدماتی و عمومی معمولاً در طبقات پایین و عرصه‌های خصوصی در طبقات بالا قرار داشته است که امکان دید به داخل را کاهش می‌دهد.

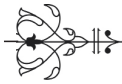
۸. یافته‌های پژوهش

شکل‌گیری حریم در خانه‌های اسلامی، دارای ابعاد ظریفی می‌باشد. به این ترتیب که نه تنها خانه‌های اسلامی به پیروی از مباحث دینی تحت تأثیر حریم می‌باشند، بلکه می‌توان ادعا نمود که اساساً در شکل‌گیری مفهوم حریم و نحوه بکارگیری آن در خانه‌های اسلامی، بوم-طبیعت و انسان تأثیر گذار است. مفهوم «حریم» و ظهور و تجلی آن در معماری بسته به بسترهای بوم-طبیعت که شامل اقلیم و جغرافیا است و بسترهای انسانی که شامل فرهنگ

	<p>تفکیک اندرونی و بیرونی در گونه‌های متفاوت خانه‌های اصفهان به دو صورت می‌باشد. در خانه‌های چندحیاطه، تفکیک در دو حیاط مستقل و در گونه‌های عام و تک‌حیاطه، تفکیک در جبهه‌های مختلف حیاط خانه می‌باشد.</p>	خانه‌های اصفهان
<p>تفکیک اندرونی و بیرونی در دو حیاط مستقل؛ خانه قزوینی‌ها</p> 	<p>تفکیک اندرونی و بیرونی در دو جبهه مختلف در خانه‌های اصفهان؛ خانه داوید، خانه حاج رسولی‌ها.</p>	
	<p>تفکیک اندرونی و بیرونی در گونه‌های دمشق به دو صورت می‌باشد. در خانه‌های چندحیاطه، تفکیک در دو حیاط مستقل و در گونه‌های عام و تک‌حیاطه، تفکیک در طبقات مختلف حیاط خانه امکان‌پذیر است.</p>	خانه‌های دمشق
<p>تفکیک اندرونی و بیرونی در دو حیاط مستقل در خانه‌های دمشق؛ خانه امیرالجزایری، خانه سباعی</p> 	<p>تفکیک اندرونی و بیرونی در دو طبقه مستقل در خانه‌های دمشق؛ خانه جمعه، خانه العقاد و غیره</p>	
	<p>تفکیک اندرونی و بیرونی در گونه‌های صنعتی به صورت عام از طریق تفکیک فضاها در طبقات مختلف می‌باشد و از طریق پلکان که بخش بزرگی از مساحت خانه را به خود اختصاص می‌دهد امکان دسترسی به فضاها را میسر می‌سازد.</p>	خانه‌های صنعتی

جدول ۷. تجلیات حریم و تفکیک اندرونی-بیرونی در خانه‌های اصفهان، دمشق و صنعتی (مأخذ: نگارندگان)

حریم‌ها (عرصه عمومی و عرصه خصوصی) در طبقات صورت می‌گرفته است. امنیت و حفاظت از خانواده‌ها یکی از مسائلی بوده است که همیشه در ارتباط با این خانه‌ها مطرح بوده و این موضوع به طور مثال برای منطقه ای مانند «صنعا» که در مسیر راه تجارت کاروانیان قرار داشته و همیشه در مقابل خطر یورش و حمله اقوام و راهزنان دیگر مناطق بوده است؛ یکی از موضوعات کلیدی و مهم در ایجاد حریم‌ها می‌باشد. چرا که کاهش ابعاد زمین و گسترش در ارتفاع به جای سطح، امکان بهتری برای کنترل و حفاظت از خانه را فراهم می‌آورد.

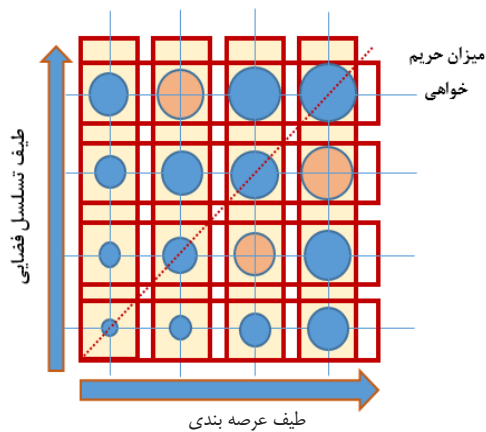
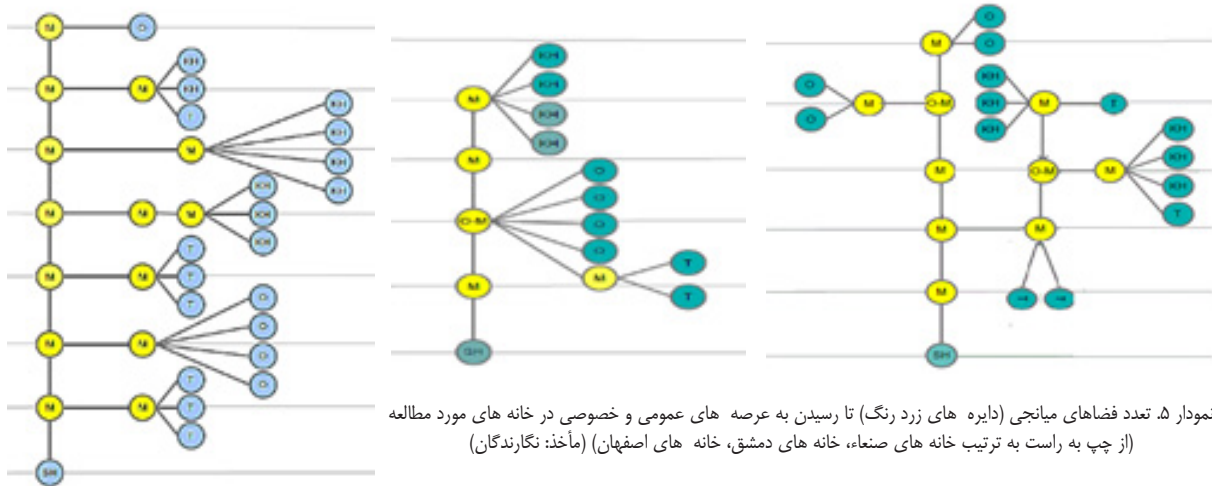
اما تجلیات مختلف حریم در سرزمین‌های مورد مطالعه بیانگر تفاوت در نوع و میزان حریم‌خواهی خانه‌ها در این مناطق تحت تاثیر عوامل و شرایط مختلف بوده است. تحلیل مدل گراف‌ها در خانه‌های هر یک از کشورهای مورد مطالعه و بررسی تعدد و میزان فضاهای میانی و واسط تا رسیدن به عرصه‌های خصوصی نشان‌دهنده میزان توجه آنها به مقوله حریم بوده است. این تعدد فضاهای واسط در خانه‌های یمن دارای سلسله‌مراتب بیشتری بوده و ورود به حریم خصوصی در این مناطق، گذر از لایه‌های بیشتری از فضاها را مطرح می‌کند در حالی که سلسله‌مراتب فضاهای واسط در خانه‌های اصفهان و دمشق به ترتیب کاهش یافته و میزان این فضاهای میانجی برای ورود به عرصه‌های خصوصی (دایره‌ها زرد رنگ) تقلیل می‌یابد. در خانه‌های اصفهان به دلیل تفکیک عرصه‌بندی در دو حیاط، فضاهای واسط یا میانجی در مدل گراف به صورت دو محور به موازات یکدیگر سازماندهی شده‌اند و فضاهای زرد میانی در یک نظام متفاوتی از خانه‌های صنعا و دمشق سازماندهی شده‌اند.

و امنیت می‌باشد، نمود و ظهور متفاوتی دارد. عامل اجتماعی- فرهنگی نقش ویژه‌ای در تفکیک حریم‌ها در خانه‌های اصفهان دارد. شهر اصفهان به لحاظ موقعیت جغرافیایی مساعد (پهنه وسیع با پستی و بلندی‌های ملایم)، باعث شده است که محدودیتی از لحاظ زمین و مساحت نداشته باشد و بدین لحاظ عوامل اجتماعی- فرهنگی نقش پررنگ‌تری را در ایجاد حریم ایفا نماید. گسترش کالبد خانه‌ها روی سطح زمین صورت گرفته و بدین گونه تفکیک عرصه‌ها در روی سطح اتفاق می‌افتد. نظام اجتماعی موجود در خانواده‌های گسترده، همزیستی فرزندان ذکور یک خانواده را در یک خانه در پی داشته است و بسته به سطح اقتصادی خانواده‌ها میزان این گسترش و توسعه در سطح متفاوت بوده است.

دمشق به لحاظ موقعیت جغرافیایی دارای سرزمینی با پهنه وسیع با پستی و بلندی‌های خفیف می‌باشد و محدودیتی از بابت توزیع کالبد خانه‌ها بر روی سطح زمین وجود ندارد؛ اما عامل تاثیرگذار اقلیم و وجود سرزمین‌های خشک در منطقه دمشق، باعث توزیع بخش اندرونی و بیرونی در طبقات مختلف شده است؛ تا بدین گونه حداکثر بهره‌وری را در استفاده از کوران هوا داشته باشد. این خانه‌ها معمولاً سه طبقه و شامل زیرزمین، طبقه همکف (بخش بیرونی) و طبقه اول (بخش اندرونی) بوده است. اتاق‌های طبقه اول از طریق مشربیه‌های چوبی امکان دید به داخل فضا را از طرف معبر محدود می‌کند. در این منطقه نیز بسته به جایگاه اقتصادی خانواده‌ها میزان این گسترش افقی و عمودی متفاوت بوده است.

صنعا به لحاظ موقعیت خاص جغرافیایی و کوهستانی بودن منطقه و از سویی محدودیت‌های خاص به لحاظ امنیت خانه‌ها و عدم امکان دسترسی سریع و راحت به آنها، دستورالعمل‌های خاصی را در ایجاد حریم‌ها ایجاد نموده است. بدین لحاظ در الگوی سکونت این خانه‌ها و بخصوص در محدوده مرکز شهرها، غالباً تجمع خانه‌ها به صورت مرتفع و چندطبقه بوده است. هر خانواده می‌تواند تنها سهم کوچکی از زمین منطقه را به خود اختصاص دهد و به این علت گسترش خانه‌ها در ارتفاع و تفکیک

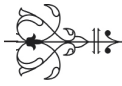
نمودار ۶. نسبت مولفه‌های تسلسل فضایی و عرصه‌بندی در میزان حریم‌خواهی. شهرها با تسلسل فضایی قوی‌تر در بالای محور حریم‌خواهی و شهرها با عرصه‌بندی فضایی قوی‌تر در پایین این محور قرار خواهند داشت (مأخذ: نگارندگان)

عوامل مختلف	اصفهان	دمشق	صنعاء	
عامل اقلیم	+		+	بوم- طبیعت
عامل جغرافیا	+	+	+	
عامل امنیت	+	+		انسان- اجتماع
عامل فرهنگ	+	+	+	

جدول ۸. عوامل موثر در شکل‌گیری جلوه‌های مختلف حریم میزان شدت رنگ‌ها بیان‌کننده قوت و یا ضعف عامل موثر در ایجاد حریم در هر منطقه بوده است (مأخذ: نگارندگان)

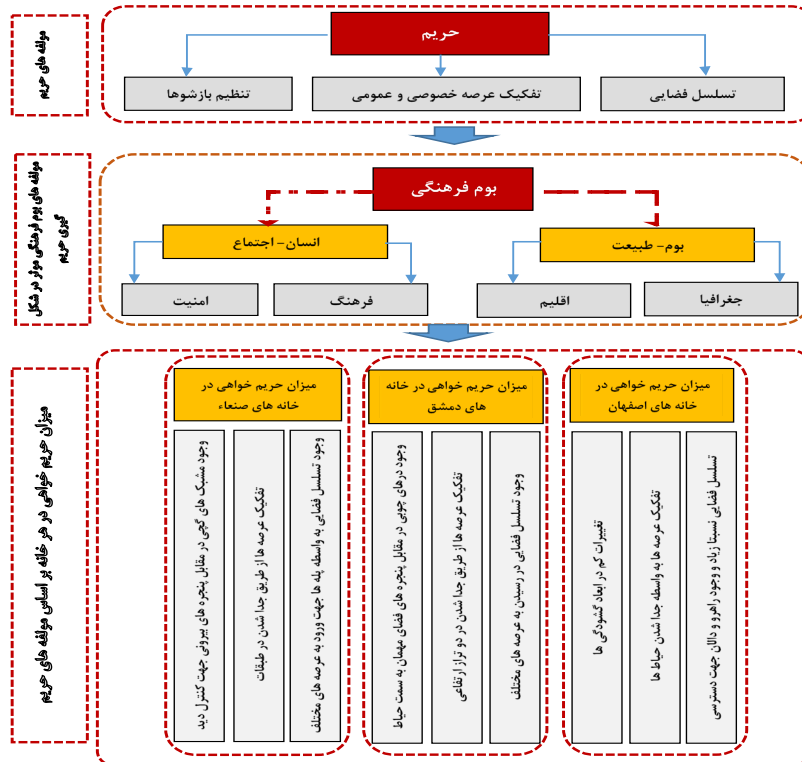
۹. نتیجه‌گیری

مقاله حاضر پژوهشی بود تا به تحلیل و بررسی نقش و جایگاه «بوم- طبیعت و انسان» در سرزمین‌های مختلف، در نوع برخورد با «محرمیت و حریم خصوصی»، در ساختار فضایی خانه‌های اسلامی مختلف بپردازد. جدا شدن حریم اهل خانواده (عرصه خصوصی) و مهمان (عرصه عمومی) و تفکیک این دو عرصه از زندگی در عمده خانه‌های اسلامی و بخصوص خانه‌های موجود در محدوده مورد مطالعه، واجد اهمیت بسیار بوده است. سه مولفه شاخص در تعیین میزان حریم خواهی در خانه‌های مورد مطالعه مولفه‌های عرصه بندی، تسلسل فضایی و میزان گشودگی‌ها بوده است. هر یک از این مولفه‌ها نسبت‌های متفاوتی را با هر یک از عوامل «بوم- طبیعت و انسان» داشته‌اند؛ و لذا ماتریس حاصل از این ارتباطات، صورت‌های متفاوتی از میزان این حریم خواهی را بیان می‌دارند. می‌توان ادعان کرد مفهوم حریم که یکی از مفاهیم و مقوله‌های مهم و با اهمیت در هر اندیشه و فرهنگ بوده است؛ علاوه بر وابسته بودن به تئوری‌های نظری، بسته به «بسترهای اقلیمی، جغرافیایی و فرهنگی» نمود و ظهور متفاوتی را دارا می‌باشد.

در این خانه ها نقش بسیار مهمی را ایفا می نموده اند. بی-شک می توان گفت شرایط خاص منطقه از لحاظ بوم، فرهنگ و اجتماع راهکارهای کاملا متفاوتی را در پی ریزی باورهای دینی در آثار معماری ارائه می دهد. نمودار ۴ می تواند درجه اهمیت هر یک از عوامل بوم- طبیعت و انسان- اجتماع را در جلوه های حریم بیان دارد. در صناعاء عامل امنیت نقش قوی تری در میزان این حریم خواهی داشته است و عامل اقلیم در مقایسه با عوامل جغرافیا و اقلیم نقش فعال تری را ایفا می نماید و عامل جغرافیا و امنیت در درجه ضعیف تری از عوامل فرهنگی می باشد. اما در اصفهان شاید نتوان به یک عامل نقش بسیار قوی تری را نسبت داد و لذا عوامل جغرافیا و فرهنگ را می توان در درجه اول اهمیت قرار داد و عامل امنیت و اقلیم را می توان در درجه بعدی اهمیت در شکل گیری حریم در این منطقه دانست.

در میان این سه مولفه، دو مولفه عرصه بندی و تسلسل فضایی ارتباط تنگاتنگ تری با یکدیگر داشته اند؛ به طوریکه میزان حریم خواهی در هریک از شهرها در ارتباط تنگاتنگ با این دو مولفه از حریم معنا یافته است. در خانه های اصفهان به دلیل گسترده شدن خانه در سطح، تفکیک حریم مهمان از اهل خانه از طریق جدا شدن حیاط ها و از سویی تفکیک فضاها در جبهه های مختلف یک حیاط بوده است و تفکیک عرصه ها نقش بسیار قوی تری در این حریم خواهی داشته است. در خانه های دمشق به دلیل شرایط خاص اقلیمی و توسعه فضاها در طبقه اول، تفکیک حریم در عمده خانه ها از طریق تفکیک در دو طبقه امکان پذیر بوده است و تسلسل فضایی از طریق پله های واسط نقش خاص-تری را ایفا می نموده است. در خانه های یمن به دلیل شرایط خاص جغرافیایی و از سویی شرایط امنیتی منطقه، تفکیک حریم از طریق توزیع فضاها در طبقات مختلف بوده است. لذا تسلسل فضایی

نمودار ۷. تجلی میزان حریم خواهی در هریک از شهرهای اسلامی تحت تأثیر عوامل بوم فرهنگی (مأخذ: نگارندگان)

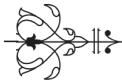
پی‌نوشت

۱. فضای پذیرایی در این خانه‌ها «الدیوان» نامگذاری می‌شود.
۲. این اتاق دارای بازشدگی‌های بزرگ به سمت بیرون می‌باشد.
۳. salamlek
۴. Haramlek
۵. مشربیه به‌عنوان یک جداره مشبک در معماری خانه‌های دمشق می‌باشد که عموماً در مقابل پنجره و بازشدگی‌ها در بناهای عمومی و خصوصی قرار می‌گیرد.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. اخوت، هانیه. ۱۳۹۲. بررسی تطبیقی ابعاد حریم در مسکن سنتی و معاصر با استفاده از مدل تحلیلی BDSR. مسکن و محیط روستا ۳۲ (۱۴۲): ۹۷-۱۱۲.
۳. امیدواری، سمیه. ۱۳۹۰. معماری اسلامی پاسخ‌دهنده به نیازهای جسمانی و روحانی (بررسی تطبیقی خانه‌های اصفهان و خانه‌های دمشق). رساله دکتری. دانشگاه دمشق.
۴. _____، الهه گلذاری، و مریم امیدواری. ۱۳۹۴. گذری بر میراث معماری عراق. قم: مجمع ذخائر اسلامی.
۵. امیدواری، سمیه، و مریم امیدواری. ۱۳۹۸. گذری بر میراث معماری دمشق. تهران: جهاد دانشگاهی واحد شهید بهشتی.
۶. امین‌پور، احمد، رامین مدنی، و حامد حیاتی. ۱۳۹۶. تاثیر اصل حریم زنان بر معماری خانه‌های ایرانی بر اساس آموزه‌های اسلامی. زن و فرهنگ (۳۲): ۴۷-۶۱.
۷. آیوزیان، سیمون. ۱۳۷۶. حفظ ارزش‌های معماری سنتی در معماری اسلامی ایران. هنرهای زیبا (۲).
۸. بنیاد دایره المعارف اسلامی. ۱۳۹۰. دانشنامه جهان اسلام، جلد اول.
۹. جبل عاملی، مهسا، عبدالحمید نقره‌کار، و مهدی حمزه‌نژاد. ۱۳۹۱. اصول مفهومی طراحی خانه براساس حکمت اسلامی، در دومین همایش ملی شهر اسلامی.
۱۰. حاجی‌قاسمی، کامبیز. ۱۳۷۷. گنجنامه فرهنگ آثار معماری اسلامی ایران (خانه‌های اصفهان). تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه).
۱۱. سیفیان، محمد کاظم، و محمدرضا محمودی. ۱۳۸۶. محرمیت در معماری سنتی. هویت شهر (۱): ۳-۱۴.
۱۲. علی‌آبادی، محمد، و مجید هاشمی طغرالجردی. ۱۳۸۹. ضرورت رویکردی نو در تدوین قوانین و مقررات معماری اسلامی (تأملی بر تأثیر قاعده فقهی لاضرر بر مواد مربوط به حریم بصری در قانون مدنی ایران). انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران (۱): ۶۷-۷۵.
۱۳. علی‌آبادی، محمد. ۱۳۸۰. تأثیر فرهنگ اسلامی بر معماری خانه و محله. تهران: مرکز تحقیقات معماری و شهرسازی وزارت مسکن و شهرسازی.
۱۴. قاسمی سیچانی، مریم، و غلامحسین معماریان. ۱۳۸۹. گونه‌شناسی خانه دوره قاجار در اصفهان. هویت شهر (۷).
۱۵. کبریت، زکریا. ۲۰۰۳. البيت الدمشقی - خلال العهد العثماني، الجزء الاول والجزء الثاني، چاپ دوم. سوریه، دمشق.
۱۶. کبیری سامانی، علی، علیرضا ملکوتی، و زهره یادگاری. ۱۳۹۵. بازشناسی معنی خانه در قرآن، رهیافتی در جهت تبیین مبانی نظری خانه. باغ نظر (۴۵).
۱۷. محتشم آرزو، و مهدی حمزه‌نژاد. ۱۳۹۴. تبیین ابعاد حریم در روابط فضاهای داخلی مسکن ایرانی - اسلامی (با استفاده از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی). صفة ۲۵ (۴): ۵۱-۶۶.
۱۸. مسائلی، صدیقه. ۱۳۸۸. نقشه پنهان به مثابه دست آورد باورهای دینی در مسکن سنتی کویری ایران. هنرهای زیبا (۳۷): ۲۷-۳۸.
۱۹. ندومی، راحیل، و علی شرقی. ۱۳۹۸. تحلیل حریم دیداری خانه‌های دارای شناسیر، نمونه موردی: خانه‌های بومی در ساحل خلیج فارس و درون بافت قدیم بوشهر. نقش جهان - مطالعات نظری و فناوری‌های نوین معماری و شهرسازی ۹ (۳): ۲۰۳-۲۱۵.
۲۰. نزار غازی، حنان. ۲۰۰۸. المتغيرات التصميمية فی المسکن الیمنی (دراسة تحليلية مقارنة بين مساکن صنعاء القديمة و مساکن حده الحديثة). اطروحه ماجستر، کلیه الهندسه، جامعه دمشق.
۲۱. نقره‌کار، عبدالحمید. ۱۳۹۲. تحلیل ساختار فضایی بیت الحرام و تاثیر آن بر معماری و شهرسازی ایران. در مقالات بنیادی و کاربردی

- در حکمت هنر و معماری اسلامی، جلد اول، مقاله چهاردهم.
۲۲. نقی‌زاده، محمد. ۱۳۸۷. شهر و معماری اسلامی (تجلیات و عینیات). چاپ اول. اصفهان: مانی.
۲۳. نمک‌دوست، حسن. ۱۳۸۵. اخلاق حرفه‌ای، حریم خصوصی و حق دسترسی به اطلاعات. رسانه ۱۷ (۲): ۱۹۷-۲۳۳.
۲۴. نوایی، کامبیز، و کامبیز حاجی‌قاسمی. ۱۳۹۰. خشت و خیال، شرح معماری اسلامی ایران. تهران: سروش.
۲۵. والی، طاروق. ۱۹۹۲. نهج البواطن فی عماره المسکن البحرین، بطابع الموسسه العربیه للطباعه و النشر. البحرین.
۲۶. ولی‌زاده اوغانی، محمدباقر. ۱۳۹۲. اصول و اندیشه‌های اخلاقی در ساختار فضایی خانه‌های سنتی ایران اسلامی (نمونه مورد مطالعه محرمیت و حریم خصوصی). پژوهش هنر ۴ (۷): ۶۰-۴۷.

References

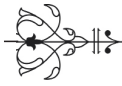
1. The Holy Quran.
2. Ahmed Darwish, Mahmoud. 2016. Architectural Effect Islamic Iwan and Architectural effect of Islamic Iwan and Triple Arched Facade on the Planning of Historical Houses, Jeddah, Saudi Arabia as example.
3. Aliabadi, Mohammad, and Majid Hashemi Tughr al-Jardi. 2010. The Need for a New Approach in Drafting the Laws and Regulations of Islamic Architecture (A Reflection on the Effect of the Harmless Jurisprudential Rule on Materials Related to Visual Privacy in Iranian Civil Law). Iranian Scientific Association of Architecture and Urban Planning (1): 67-75.
4. Aliabadi, Mohammad. 2001. The Impact of Islamic Culture on Home and Neighborhood Architecture. Tehran: Architecture and Urban Planning Research Center of the Ministry of Housing and Urban Development.
5. Aminpour, Ahmad, Ramin Madani, and Hamed Hayati. 2017. The Effect of the Principle of Women's Privacy on the Architecture of Iranian Houses Based on Islamic Teachings. Women and Culture (32): 47-61.
6. Ayoizian, Simon. 1997. Preserving the values of traditional architecture in Islamic architecture of Iran. Honar-ha-ye-Ziba (2).
7. Ghasemi Sichani, Maryam, and Gholam Hossein Memarian. 2010. Typology of Qajar period house in Isfahan. City Identity (7).
8. Haji Ghasemi, Kambiz. 1998. The Treasury of Iranian Islamic Architecture Culture (Isfahan Houses). Tehran: Cultural Heritage Organization (Research Institute).
9. Islamic Encyclopedia Foundation. 2011. Encyclopedia of the Islamic World, Volume One.
10. Jabal Ameli, Mahsa, Abdul Hamid Noghrehkar, and Mehdi Hamzehnejad. 2012. Conceptual Principles of House Design Based on Islamic Wisdom. In the Second National Conference of the Islamic City.
11. Kabiri Samani, Ali, Alireza Malakouti, and Zohreh Yadegari. 2016. Recognizing the Meaning of House in the Quran, an Approach to Explain the Theoretical Foundations of the House. Bagh-e-Nazar (45).
12. Masaeli, Sediqeh. 2009. The Hidden Map as an Achievement of Religious Beliefs in Traditional Desert Housing in Iran. Honar-ha-ye-Ziba (37): 38-27.
13. Matches, Zechariah. 2003. Al-Bayt Al-Damascus- During the Ottoman Covenant, Part One and Part Two. Second Edition. Syria, Damascus.
14. Memarian, G. and F.E. Brown. 1998. Pattern of Privacy and Hospitality in the Traditional Persian House. International Association for The Study of Traditional Environments 220(3): 181-198.
15. Mohtasham, Arezoo, and Mehdi Hamzehnejad. 2015. Explaining the Dimensions of Privacy in the Relations of Iranian-Islamic Housing Interior Spaces (Using the Process of Hierarchical Analysis). Soffeh 25 (4): 51-66.
16. Nadomi, Rachel, and Ali Sharghi. 2019. Visual Analysis of Houses with Shenashirs; Case study: Indigenous Houses on the Shores of the Persian Gulf and within the Old Context of Bushehr. Naghsh-e-Jahan 9 (3): 203-215.

17. Naghizadeh, Mohammad. 2008. Islamic City and Architecture (Manifestations and Objects). Isfahan: Mani Publications.
18. Namakdoost, Hassan. 2006. Professional Ethics, Privacy and the Right to Access Information. Media 17 (2): 197-232.
19. Navai, Kambiz, and Kambiz Haji Ghasemi. 2011. Clay and Imagination; Description of Islamic Architecture in Iran. Tehran: Soroush.
20. Nizar Ghazi, Hanan. 2008. Decision Changes in Al-Yameni Housing (Comparative Analytical Course Between the Houses of Ancient Sana'a and the Houses of Haddah al-Haditha). Atroha Majstar, All Engineering, Damascus Society.
21. Noghrekar, Abdolhamid. 2013. Analysis of the Spatial Structure of the Sacred House and Its Impact on Iranian Architecture and Urban Planning. In Fundamental and Applied Articles in the Wisdom of Islamic Art and Architecture, Volume I, Article XIV.
22. Okhovat, Haniyeh. 2013. Comparative Study of Privacy Dimensions in Traditional and Contemporary Housing Using BDSR Analytical Model. Housing and Rural Environment 32 (142): 97-112.
23. Omidvari, Somayeh. 2011. Islamic Architecture Responding to Physical and Spiritual Needs (Comparative Study of Isfahan Houses and Damascus Houses). PhD Thesis. Damascus University.
24. _____, and Maryam Omidvari. 2019. A Passage on the Architectural Heritage of Damascus. Tehran: University Jihad, Shahid Beheshti Branch.
25. _____, Elahe Golzari, and Maryam Omidvari. 2015. A Passage on the Architectural Heritage of Iraq. Qom: Islamic Reserves Association.
26. Seifian, Mohammad Kazem, and Mohammad Reza Mahmoudi. 2007. Confidentiality in Traditional Architecture. City Identity (1): 3-14.
27. Soltanzadeh, Hossein, and Mohammadreza Sadeghi Moghaddam Chokami. 2015. Sana a, Structure, Historical Form, Architecture and Culture. Civil Engineering and Architecture 3(3): 56- 67.
28. Vali, Tariq. 1992. Nahj al-Bawatin fi Amara al-Maskan al-Bahrain. Bahrain: Al-Arabiya Institute for Printing and Publishing.
29. Walizadeh Oghani, Mohammad Baqir. 2013. Ethical Principles and Thoughts in the Spatial Structure of Traditional Houses in Islamic Iran (Sample Study of Privacy and Privacy). Art Research 4 (7): 47-60.

نشانی تارنماها

- Url1: https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%AE%D8%A7%D9%86%D9%87_%D8%B4%DB%8C%D8%AE_%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85
- Url2: <http://www.traveladventures.org/continents/asia/beit-khalid03.html>
- Url3: <https://docplayer.net/98151466-A-future-vision-for-the-multiuse-house-in-kuwait-between-acceptance-and-rejection.html>
- Url4: <https://www.arrivalguides.com/en/Travelguide/Bahrain/doandsee/shaikh-isa-bin-ali-house-94509>
- Url5: <https://www.alamy.com/low-angle-of-aged-stone-buildings-with-shabby-walls-and-balconies-on-street-of-jeddah-city-in-saudi-arabia-image370850765.html>
- Url6: <https://www.dreamstime.com/royalty-free-stock-photography-oldtown-houses-sanaa-yemen-image13351917>
- Url7: https://www.researchgate.net/figure/Layout-of-traditional-house-in-the-old-city-of-Sanaa-Source-Alghazali-2005_fig14_336124405
- Url8: <https://www.skyscrapercity.com/threads/architecture-of-th-arabian-peninsula.1024655/>
- Url9: <http://ees.elsevier.com/hbrcj>
- Url10: <https://www.pinterest.com/pin/532198880962392869/>
- Url11: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00794236.2017.1320918?journalCode=ypma20>
- Url12: <https://gulfnnews.com/entertainment/arts-culture/dubai-aims-to-protect-220-historic-buildings-by-2016-1.1008142>
- Url13: https://www.researchgate.net/figure/Assehem-house-in-old-Islamic-Cairo-Figure-2-Traditional-courtyard-house-in-Saudi-Arabia_fig1_318701696
- Url14: https://www.ne.jp/asahi/arc/ind/2_meisaku/26_suhaymi/suh_eng.htm

Url15: Architecture in Palestine | SpringerLink

Url16: <https://www.athensjournals.gr/architecture/2016-2-2-3-Muhaisen.pdf...>

Url17: Pinterest/7 Lebanese houses ideas | traditional architecture, lebanon, lebanese

Url18: personal archive....

Url19: atlastours.net

Url20: personal archive....

Url21: <https://www.hamshahrionline.ir/news/>

Url22: Layout-of-traditional-house-in-the-old-city-of-Sanaa-Source-Alghazali-2005.jpg

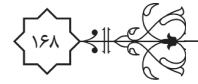
Url23: <https://www.pinterest.com/pin/862580134877678940/>

Url24: https://www.researchgate.net/figure/The-Mashrabiya-section-and-the-transitional-social-space-theauthors_fig5_283732169

Url25: <https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fi.pinimg.com>

Url26: <https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fstatic.vecteezy.com>

Journal of Research in Islamic Architecture / No.3 / fall 2022

An Analytical Approach to the Invitation quality of Contemporary Mosques (Case Study: Mosques of Tehran)

Somayeh Omidvari
(Responsible author)

Assistant Professor, Department of Architecture, Science and Arts University,
Yazd, Iran.

Mahdi Hamzenejad

Assistant Professor, Architecture Department, School of Architecture and
Environmental Design,
Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran.

Received: 30/01/2021

Accepted: 28/02/2022

Abstract

Respecting family privacy, as well as guests, and separation of these two domains of life, is particularly significant in Islamic households, and its inception and manifestation in architecture have varied based on climatic, geographical, and cultural contexts. A study of privacy practices in the homes of different Islamic countries exemplifies this variability. With this aim, this study examines three patterns of houses in three cities with Islamic antiquity and origin. The descriptive-analytical method was employed in this paper to investigate the concept of privacy and the examination of how it displays itself in these three modules. This research seeks to determine how the concept of «privacy» manifest various forms and appearances in different lands depending on different cultures and geographies. Hence, the concept of privacy has been investigated by researching the behavioral patterns and typology of dwellings in three Islamic cities including Isfahan, Sana'a, and Damascus. The separation of private and public spaces has been the most visible embodiment of privacy in these homes. Due to the extension of the home on one level, the separation of the visitors' spaces from the family occurred in the houses of Isfahan through the separation of the yards and spaces surrounding the yards. Owing to the peculiar climatic conditions in Damascus and the extension of spaces on the first floor to get the desired wind, it was feasible to divide the privacy in the main residences by dividing the different floors. According to the region's unique geographical conditions, including the presence of rocky land, and, on the other hand, the region's specific security conditions, privacy in Sana'a's homes has been accomplished through the distribution of spaces on separate floors of the house. This article is based on the research hypothesis that there is a link between the emergence of privacy in Islamic homes and the status of «ecology - nature and man,» which includes various climatic, geographical, and cultural contexts; while testing the research hypothesis, it reveals that the region's environment has played an important role in the emergence of various manifestations of privacy, and the extent of this privacy has also varied in these three case studies.

Keywords: Privacy, Islamic houses, Isfahan, Damascus, Sana'a.

